

УДК 342.734 (477+4+7)

І. Б. Кривдіна, В. В. Гайтан, В. М. Букач

**СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ОСІБ
З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ ТА США:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

Кривдіна Інна Борисівна, к. і. н., доц. кафедри міжнародних відносин та права, e-mail: krivdina.inna@gmail.com

Одеський національний політехнічний університет,
пр-т Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна

Гайтан Віталій Віталійович, к. п. н., старший викладач кафедри міжнародних відносин та права, e-mail: pravo.gf.onpu@i.ua

Одеський національний політехнічний університет,
пр-т Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна

Букач Валерій Михайлович, к. і. н., приват-професор кафедри всесвітньої історії та методології науки, e-mail: valery.bukach@gmail.com

Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, 65020, Україна

АНОТАЦІЯ

У статті проведено порівняльний аналіз та з'ясовано основні форми існування спеціалізованого державного захисту прав осіб з інвалідністю в Україні та Сполучених Штатах Америки. Авторами детально розглянуто основні задачі діяльності, визначено функції та завдання Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів, Ради у справах осіб з інвалідністю, Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю, Урядового уповноваженого з прав осіб з інвалідністю, Уповноваженого Президента України з питань реабілітації учасників бойових дій, Фонду соціального захисту інвалідів в Україні, Національної Ради інвалідів США, Національного інституту з дослідження інвалідності, незалежного життя та реабілітації США, а також класичних омбудсменів федеральних штатів зазначеної держави.

На основі опрацьованих авторами документів та спеціалізованої літератури проведено порівняльний аналіз повноважень зазначених державних органів та посадових осіб двох країн, з'ясовано відмінності у підходах до вирішення питання соціального захисту прав осіб з особливими потребами в цілому.

Дослідниками було з'ясовано, що інститут захисту прав інвалідів в Україні має більш розгалужену структуру, особливого розвитку набув інститут Уповноважених із захисту прав осіб з інвалідністю; в Сполучених Штатах Америки основних спеціалізованих державних установ лише дві, які поєднують науковий та практичний підхід до вирішення зазначеної проблеми. Класичні омбудсмени, що діють на рівні федеральних штатів, також відіграють певну роль у системі соціального захисту зазначеної категорії громадян.

Ключові слова: інвалід; Уповноважений із захисту прав осіб з інвалідністю; спеціалізовані омбудсмени.

И. Б. Кривдина, В. В. Гайтан, В. М. Букач

СПЕЦИАЛИЗИРОВАННАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ ЗАЩИТА ПРАВ ЛИЦ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ В УКРАИНЕ И США: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Кривдина Инна Борисовна, к. ист. н., доц. кафедры международных отношений и права, e-mail: krivdina.inna@gmail.com

Одесский национальный политехнический университет,
пр-т Шевченко, 1, г. Одесса, 65044, Украина

Гайтан Виталий Витальевич, канд. полит. наук, старший преподаватель кафедры международных отношений и права, e-mail: pravogf.onpu@i.ua

Одесский национальный политехнический университет,
пр-т Шевченко, 1, г. Одесса, 65044, Украина

Букач Валерий Михайлович, к. ист. н., приват-профессор кафедры всемирной истории и методологии науки, e-mail: valery.bukach@gmail.com

Южноукраинский национальный педагогический университет
имени К. Д. Ушинского,
ул. Старопортофранковская, 26, г. Одесса, 65020, Украина

АННОТАЦИЯ

В статье проведен сравнительный анализ и выяснены основные формы существования специализированной государственной защиты прав лиц с инвалидностью на Украине и в Соединенных Штатах Америки. Авторами подробно рассмотрены основные задачи деятельности, определены функции и задачи Комитета Верховной Рады Украины по вопросам социальной политики и защиты прав ветеранов, Совета по делам лиц с инвалидностью, Уполномоченного Президента Украины по правам людей с инвалидностью, Прави-

тельственого уповноваженого по правам людей з інвалідністю, Уповноваженого Президента України по питаннях реабілітації учасників бойових дій, Фонду соціальної захисту інвалідів на Україні, Національного Ради інвалідів США, Національного інституту по дослідженню інвалідності, незалежної життя і реабілітації США, а також класических омбудсменів федеральних штатів вказаного держави.

На основі оброблених авторами документів і спеціалізованої літератури проведено порівняльний аналіз повноважень вказаних державних органів і посадових осіб двох країн, вивчені відмінності в підходах до рішення питання соціальної захисту прав осіб з особливими потребами в цілому.

Дослідниками було вивчено, що інститут захисту прав інвалідів в Україні має більш розгалужену структуру, особливе розвиток придобав інститут Уповноважених по захисті прав осіб з інвалідністю; в США основних спеціалізованих державних установ тільки два, які поєднують науковий і практичний підхід до рішення вказаної проблеми. Класическі омбудсмени, діючі на рівні федеральних штатів, також грають визначену роль в системі соціальної захисту вказаної категорії громадян.

Ключеві слова: *інвалід; Уповноважений по захисті прав осіб з інвалідністю; спеціалізовані омбудсмени.*

I. B. Kryvdina, V. V. Gaitan, V. M. Bukach

**SPECIALIZED STATE PROTECTION OF THE RIGHTS
OF DISABLED PERSONS IN UKRAINE AND IN THE USA:
A COMPARATIVE ANALYSIS**

Krivdina Inna, Candidate of historical sciences, Assistant professor of Chair of International Relations and Law, e-mail: krivdina.inna@gmail.com

Odesa National Polytechnic University,
Shevchenko Avenue, 1, 65044, Ukraine

Gaitan Vitaliy, Candidate of political sciences, lecture Chair of International Relations and Law, e-mail: pravo.gf.onpu@i.ua

Odesa National Polytechnic University,
Shevchenko Avenue, 1, 65044, Ukraine

Bukach Valery, Candidate of historical sciences, Chair of World History and Methodology of Science, e-mail: valery.bukach@gmail.com

South Ukrainian National Pedagogical University
named after Konstantin Ushinsky,
st. Staroportofrankovskaya, 26, Odesa, 65020, Ukraine

ABSTRACT

A comparative analysis is carried out in the article and the main forms of existence of specialized state protection of the rights of persons with disabilities in Ukraine and in the United States of America are clarified. The authors examined in detail the main tasks of the activity, defined the functions and tasks of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on social policy and protection of the rights of veterans, the Council for Persons with Disabilities, the Commissioner of Ukraine for the Rights of Persons with Disabilities, the Government Commissioner for the Rights of People with Disabilities, the Commissioner of the President Ukraine on the rehabilitation of combatants, the Social Security Fund for the Disabled, the National Council of the Disabled, and the National Institute the study of disability, independent life and rehabilitation of the United States, as well as the classic ombudsmen of the federal states of the specified state.

Based on the documents and specialized literature processed by the authors, a comparative analysis of the powers of the indicated state bodies and officials of the two countries is carried out, differences in approaches to solving the issue of social protection of the rights of persons with special needs in general are clarified.

Researchers found that the Institute for the Protection of the Rights of Persons with Disabilities in Ukraine has a more extensive structure, the institution of Commissioners for the Protection of the

Rights of Persons with Disabilities has acquired a special development; in the United States, there are only two major specialized government agencies that combine a scientific and practical approach to solving this problem. Classical ombudsmen operating at the federal state level also play an important role in the social protection system of this category of citizens.

Key words: *disabled person; Commissioner for the Protection of the Rights of Persons with Disabilities; specialized ombudsmen.*

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), більше мільярда людей, що становить близько 15 % населення світу, мають певну форму інвалідності. Особи з інвалідністю є найбільш вразливою категорією громадян будь-якої держави й потребують додаткового захисту їхніх прав. В залежності від особливостей організації державної влади та рівня соціально-економічного розвитку країни форми такого захисту можуть мати свої особливості, але всі вони так чи інакше повинні базуватися на нормах міжнародного права та враховувати міжнародний досвід у зазначеній сфері.

Спеціалізований державний захист прав осіб з інвалідністю в Україні та США в якості тематики наукового дослідження обрано не випадково, бо в нашій державі за останнє десятиліття активізувалася робота із наближення вітчизняної системи соціального захисту інвалідів до міжнародних стандартів. Визначення основних форм такого захисту в одній з найбільших держав світу та порівняння їх із сучасною українською правозахисною практикою, визначення їх загальних та відмінних рис є основними науковими та практичними завданнями, що поставили перед собою автори статті.

Серед науковців проблеми соціального захисту інвалідів вивчали Р. О. Павлюков, Н. К. Стульпінас, І. Н. Терюханова, М. В. Кравченко, С. Богданов, Л. А. Пірог, І. Б. Іванова, Н. М. Комарова, Р. Я. Левін, О. В. Вакуленко, О. В. Поляк та ін. Історію становлення інституту омбудсмена (Уповноваженого з прав людини) та його правового забезпечення одними з перших досліджували Ю. С. Шемшученко та Г. О. Мурашин; аналіз інституту омбудсмена як засобу забезпечення прав і свобод людини здійснили К. О. Закоморна, Є. Захаров; світовий досвід діяльності спеціалізованих (альтернативних) омбудсменів вивчали О. В. Марцеляк, В. В. Кирильчук, Д. В. Ляпін; окре-

мі аспекти функціонування цього інституту знайшли відображення у монографічних працях В. В. Бойцової, С. Л. Давтяна, О. Ю. Сунгурова та ін.

Проведення порівняльного аналізу основних форм спеціалізованого державного захисту інвалідів у двох вищезазначених країнах, а також з'ясування, чи має Україна необхідність більш широкого використання американського правозахисного досвіду на практиці, є основним завданням наукового дослідження.

Проблема створення ефективної міжнародної та національних систем гарантій реалізації прав людини в цілому та осіб з інвалідністю зокрема набула особливої значущості у сучасних реаліях глобалізованого світу. Спираючись на міжнародні стандарти, закріплені на рівні таких міжнародних організацій, як ООН, ВООЗ та ін., держави самостійно вибудовують власні системи державного соціального захисту прав осіб з інвалідністю, намагаючись надати можливість таким особам залишатися активними членами суспільства та не відчувати проявів дискримінації.

В Україні спеціалізований державний захист інвалідів на законодавчому рівні здійснює Комітет Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів, предметом відання якого, зокрема, є: соціальний захист і реабілітація осіб з інвалідністю та регулювання діяльності їх підприємств і громадських об'єднань; реабілітація ветеранів війни з числа учасників антитерористичної операції; законодавче регулювання надання соціальних послуг ветеранам, особам з інвалідністю, особам похилого віку та іншим особам, які перебувають у складних життєвих обставинах [1].

На рівні вищого органу виконавчої влади такий захист передбачено існуванням та діяльністю Ради у справах осіб з інвалідністю, утвореної 14 вересня 2016 року, яка є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України. До її складу входять працівники урядових структур та інші чиновники, а також представники всеукраїнських громадських об'єднань, діяльність яких спрямовується на соціальний захист осіб з інвалідністю.

Основні завдання Ради:

1) сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади з питань забезпечення, охорони та захисту прав осіб з інвалідністю з урахуванням позицій громадських організацій;

2) підготовка пропозицій щодо формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення, охорони та захисту прав осіб з інвалідністю;

3) визначення шляхів, механізмів і способів вирішення проблемних питань, що виникають під час реалізації державної політики у сфері забезпечення, охорони та захисту прав осіб з інвалідністю;

4) підготовка пропозицій щодо удосконалення нормативно-правової бази та підвищення ефективності діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з питань забезпечення, охорони та захисту прав осіб з інвалідністю [2].

В Україні також існують три спеціалізовані омбудсмени у зазначеній галузі, тобто посадові особи, що здійснюють нагляд за дотриманням прав і свобод інвалідів, здійснюють захист їхніх прав, свобод та законних інтересів у межах своїх повноважень на постійній основі. Займати відповідні посади мають право тільки громадяни України, що мають вищу освіту та досвід роботи у правозахисній сфері.

Перший з них — Уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю, посада якого була впроваджена в 2014 році. Посадовець здійснює моніторинг додержання в Україні прав і законних інтересів людей з інвалідністю; сприяє виконанню Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері, внесенню в установленому порядку Президентіві України пропозицій щодо припинення, усунення, запобігання обмеженню та порушенню прав і законних інтересів людей з інвалідністю, а також пропозицій щодо підготовки нормативно-правових актів з питань захисту громадянських, соціальних, економічних, культурних прав і законних інтересів людей з інвалідністю, створення умов для реалізації ними таких прав та інтересів тощо. Діяльність спеціалізованого омбудсмена забезпечується роботою Департаменту забезпечення діяльності уповноважених, представників та роботи Офісу Президента України. Уповноважений також входить до складу Ради у справах осіб з інвалідністю при Кабінеті Міністрів України [3].

Крім того, в Україні існує посада Урядового уповноваженого з прав осіб з інвалідністю, основними завданнями якого є: сприяння виконанню Україною міжнародних зобов'язань щодо

додержання в Україні прав і законних інтересів осіб з інвалідністю; моніторинг додержання прав і законних інтересів осіб з інвалідністю та підготовка в установленому порядку пропозицій щодо забезпечення додержання прав і законних інтересів осіб з інвалідністю; вжиття у межах своїх повноважень заходів щодо усунення порушень прав і законних інтересів осіб з інвалідністю та причин, що призвели до їх виникнення; сприяння забезпеченню інформування громадськості про права осіб з інвалідністю. Організаційне, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Урядового уповноваженого здійснює Секретаріат Кабінету Міністрів України. Урядовий уповноважений має своїх представників у держадміністраціях вищого рівня [4].

Більш «вузьку спеціалізацію» має Уповноважений Президента України з питань реабілітації учасників бойових дій, посада якого з 2016 до 2018 року мала назву Уповноважений Президента з питань реабілітації учасників антитерористичної операції, які одержали поранення, контузію, каліцтво або інше захворювання під час участі в антитерористичній операції. До кола його службових обов'язків входить зокрема: моніторинг ситуації щодо забезпечення реалізації права на реабілітацію учасників бойових дій, які брали участь в антитерористичній операції та заходах із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та внесення в установленому порядку Президентові України пропозицій щодо припинення порушень у цій сфері, удосконалення системи реабілітаційних заходів; внесення Президентові України пропозицій щодо підготовки проектів законів, актів Президента України, інших нормативно-правових актів з питань реабілітації вищезазначених осіб, а також здійснення заходів, спрямованих на забезпечення, відновлення їхнього порушеного права на реабілітацію, інформування громадськості про такі заходи та їх результати тощо. Забезпечення діяльності Уповноваженого здійснюється відповідним структурним підрозділом Адміністрації Президента України. Для надання консультативної допомоги Уповноваженому може створюватися в установленому порядку громадська консультативна рада з питань реабілітації учасників зазначених бойових дій на правах робочої групи Адміністрації Президента України [5].

Також існує Фонд соціального захисту інвалідів — урядовий орган державного управління у складі Міністерства соціальної політики України, що був створений ще у 1991 році з метою фінансування державних соціальних програм для підтримки та захисту людей з особливими потребами. Крім завдання фінансового забезпечення заходів щодо соціальної захищеності осіб з інвалідністю, він також забезпечує в межах своїх повноважень реалізацію заходів щодо зайнятості та працевлаштування осіб з інвалідністю, зокрема: створення робочих місць, формування програм та фінансування щодо соціальної, трудової та професійної реабілітації осіб з інвалідністю, збору сум адміністративно-господарських санкцій та пені за невиконання підприємствами, організаціями громадських об'єднань осіб з інвалідністю, фізичними особами, які використовують найману працю, нормативу робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю та ін. [6].

На відміну від достатньо великої кількості українських державних органів з захисту прав інвалідів у Сполучених Штатах Америки існують лише дві основні установи державного підпорядкування у зазначеній сфері.

По-перше, це Національна рада інвалідів, що є незалежним федеральним відомством, якому доручено консультувати Президента, Конгрес та інші федеральні відомства щодо політики, програм, практики та процедур, що стосуються людей з обмеженими можливостями. Вона складається з команди, яка призначена Президентом та Конгресом, виконавчого директора, призначеного головою, та штатного професійного персоналу. Рада виконує свої консультативні ролі щодо політики, програм, процедур та практик щодо інвалідності, що розширюють рівні можливості шляхом: скликання зацікавлених сторін для отримання своєчасного та відповідного вкладу для рекомендацій та дій; збору та аналізу даних та іншої інформації; залучення та впливу на поточні дебати та програми; визначення та формулювання рішень проблем; надання інструментів для сприяння ефективній реалізації програмних установ. Це єдиний федеральний орган, який має повноваження по розробці політики в інтересах інвалідів [7].

По-друге, Національний інститут з дослідження інвалідності, незалежного життя та реабілітації, з яким тісно співпрацює

Національна Рада інвалідів з метою зробити американських осіб з обмеженими можливостями повноцінними членами їх сімей та місцевих громад. Місія інституту полягає в тому, щоб генерувати нові знання та сприяти їх ефективному використанню для поліпшення здібностей людей з обмеженими можливостями виконувати діяльність за своїм вибором в суспільстві, а також для розширення можливостей суспільства з надання повних можливостей і пристосувань для громадян з обмеженими можливостями. Як федеральне урядове агентство з дослідження інвалідності, воно виконує це завдання шляхом: забезпечення проведення досліджень, демонстрацій, навчання, технічної допомоги та пов'язаних з ними заходів з метою максимального залучення та інтеграції в суспільство, працевлаштування, самостійного життя, підтримки сім'ї та економічної і соціальної самостійності людей з обмеженими можливостями різного віку; сприяння своєчасній передачі, використання та впровадження реабілітаційних технологій для осіб з обмеженими можливостями; забезпечення широкого поширення в корисних форматах практичної науково-технічної інформації [8].

Захист законних прав та інтересів осіб з інвалідністю можливий також за допомогою класичних омбудсменів, які діють в США на рівні штатів. Ними можуть бути незалежні, неупереджені особи, які займають посаду високого рівня та уповноважені отримувати й конфіденційно розглядати скарги та заяви, пов'язані з порушенням прав або вчиненням неправомірних дій адміністрацією, посадовими або іншими особами. Керуючись отриманими скаргами, заявами або власною ініціативою, омбудсмен розслідує або вивчає справу і вживає заходів до врегулювання конкретних розбіжностей або дає рекомендації для вирішення більш широких проблем.

Це альтернативний засіб врегулювання конфліктів, що сприяє профілактиці правових конфліктів, скороченню кількості звернень до судів, а також вирішення багатьох соціальних неправових проблем: організаційних, технічних, соціальних, психологічних [9].

Таким чином, на основі наведеного матеріалу можна зробити наступні висновки: українська система спеціалізованого захисту інвалідів є більш розгалуженою, тобто має більшу кількість державних органів, що створені та діють під патронатом

вищих органів влади. Існування посад трьох Уповноважених із захисту прав осіб з інвалідністю ще раз доводить зазначену тезу. Однак американська система соціального захисту людей з особливими потребами є більш ефективною з точки зору наявних практичних методик реабілітації й адаптації, що активно впроваджуються у життя конкретних людей. Її порівняно невелика кількість державних інституцій в зазначеній сфері виконує більше коло спеціальних завдань. За останнє десятиріччя Україна зробила великі кроки на шляху приведення вітчизняної системи соціального захисту інвалідів у відповідність до міжнародних стандартів, але питання недостатнього фінансування соціальних програм та більш жорсткого контролю за їх виконанням є найбільш нагальними для нашої держави на сьогоднішній момент.

Розглядаючи перспективи подальших наукових розвідок, хотілося б зазначити можливість вивчення питання існування в Україні мовного омбудсмена.

Література та джерела

1. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання; Верховна Рада України; Постанова від 29.08.2019 № 19-IX [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. Законодавство України. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-20> — Дата звернення: 01.04.2020
2. Про утворення Ради у справах осіб з інвалідністю; Кабінет Міністрів України; Постанова, Положення від 14.09.2016 № 628 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. Законодавство України. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/628-2016-п> — Дата звернення: 31.03.2020
3. Про Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю; Президент України; Указ; Положення від 01.12.2014 № 902/2014 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. Законодавство України. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/902/2014> — Дата звернення: 31.03.2020
4. Про затвердження Положення про Урядового уповноваженого з прав осіб з інвалідністю та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 3 січня 2013 р. № 5; Кабінет Міністрів України; Постанова, Положення від 21.02.2017 № 125 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. Законодавство України. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/125-2017-п> — Дата звернення: 31.03.2020

5. Про Уповноваженого Президента України з питань реабілітації учасників бойових дій; Президент України; Указ, Положення від 22.11.2018 № 386/2018 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. Законодавство України. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386/2018> — Дата звернення: 31.03.2020
6. Фонд соціального захисту інвалідів [Електронний ресурс] // Міністерство соціальної політики України. Офіційний веб-портал. — Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/content/fond-socialnogo-zahistu-invalidiv.html> — Дата звернення: 31.03.2020
7. National Council on Disability [Електронний ресурс] // National Council on Disability. — Режим доступу: <https://ncd.gov> — Дата звернення: 31.03.2020
8. About the National Institute on Disability, Independent Living, and Rehabilitation Research (NIDILRR) [Електронний ресурс] // ACL. Administration for Community Living. — Режим доступу: <https://acl.gov/about-acl/about-national-institute-disability-independent-living-and-rehabilitation-research> — Дата звернення: 31.03.2020
9. Носырева Е. И. Особенности института омбудсмена в США [Електронний ресурс] // Право и политика. — 2001. — № 9. — Режим доступу: http://elib.org.ua/internationallaw/ua_readme.php?archive=&id=1095960336&start_from=&subaction=showfull&ucat=1 — Дата обращения: 01.04.2020

REFERENCES

1. Pro perelik, kil'kisny'j sklad i predmety' vidannya komitetiv Verhovnoyi Rady' Ukrayiny' dev'yatogo skly'kannya; Verhovna Rada Ukrayiny'; Postanova vid 29.08.2019 # 19-IX [Elektronny'j resurs] // Verhovna Rada Ukrayiny'. Oficijny'j veb-portal. Zakonodavstvo Ukrayiny'. — Rezhy'm dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-20> — Data zvernennya: 01.04.2020
2. Pro utvorennya Rady' u spravax osib z invalidnistyu; Kabinet Ministriv Ukrayiny'; Postanova, Polozhennya vid 14.09.2016 # 628 [Elektronny'j resurs] // Verhovna Rada Ukrayiny'. Oficijny'j veb-portal. Zakonodavstvo Ukrayiny'. — Rezhy'm dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/628-2016-p> — Data zvernennya: 31.03.2020
3. Pro Uповnovazhenogo Prezy'denta Ukrayiny' z prav lyudej z invalidnistyu; Prezy'dent Ukrayiny'; Ukaz; Polozhennya vid 01.12.2014# 902/2014 [Elektronny'j resurs] // Verhovna Rada Ukrayiny'. Oficijny'j veb-portal. Zakonodavstvo Ukrayiny'. — Rezhy'm dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/902/2014> — Data zvernennya: 31.03.2020
4. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro Uryadovogo upovnovazhenogo z prav osib z invalidnistyu ta vnesennya zmin do postanovy' Kabinetu Ministriv Ukrayiny' vid 3 sichnya 2013 r. # 5; Kabinet

- Ministriv Ukrainy'; Postanova, Polozhennya vid 21.02.2017 # 125 [Elektronnyj resurs] // Verhovna Rada Ukrainy'. Oficijnyj veb-portal. Zakonodavstvo Ukrainy'. — Rezhy'm dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/125-2017-p> — Data zvernennya: 31.03.2020
5. Pro Upovnovazhenogo Prezy'denta Ukrainy' z py'tan' reabilitaciyi uchasy'kiv bojovy'x dij; Prezy'dent Ukrainy'; Ukaz, Polozhennya vid 22.11.2018 # 386/2018 [Elektronnyj resurs] // Verhovna Rada Ukrainy'. Oficijnyj veb-portal. Zakonodavstvo Ukrainy'. — Rezhy'm dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386/2018> — Data zvernennya: 31.03.2020
 6. Fond social'nogo zaxy'stu invalidiv [Elektronnyj resurs] // Ministerstvo social'noyi polity'ky' Ukrainy'. Oficijnyj veb-portal. — Rezhy'm dostupu: <https://www.msp.gov.ua/content/fond-socialnogo-zahistu-invalidiv.html> — Data zvernennya: 31.03.2020
 7. National Concil on Disability [Електронний ресурс] // National Concil on Disability. — Rezhy'm dostupu: <https://ncd.gov> — Data zvernennya: 31.03.2020
 8. About the National Institute on Disability, Independent Living, and Rehabilitation Research (NIDILRR) [Електронний ресурс] // ACL. Adminisration for Community Living. — Rezhy'm dostupu: <https://acl.gov/about-acl/about-national-institute-disability-independent-living-and-rehabilitation-research> — Data zvernennya: 31.03.2020
 9. Nosyreva E. I. Osobennosti instituta ombudsmena v SShA [Elektronnij resurs] // Pravo i politika. — 2001. — № 9. — Rezhim dostupu: http://elib.org.ua/internationallaw/ua_readme.php?archive=&id=1095960336&start_from=&subaction=showfull&ucat=1 — Data obrashhenija: 01.04.2020

Надійшла до редакції 19.01.2020 року